

Актуальна тема номера:

“НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА СТРАХОВОГО ПРАВА”

Вікторія Резнікова

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри господарського права
та господарського процесу Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ніно Пацурія

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри господарського права
та господарського процесу Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВСТУП ДО АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Страхове право має давню історію. Зрозуміло, що сутність дискусійності питання про місце страхового права в системі права України пов’язана передусім із проблемою існування комплексних утворень у системі права. Переважна більшість сучасних науковців визнає за страховим правом ознаку комплексності.

Слід наголосити, що термін “страхове право” міцно увійшов до лексикону як вітчизняної, так і зарубіжної юридичної науки, проте вказане не сформувало єдиного наукового підходу до визначення місця страхового права в системі права та галузевої належності його норм.

У загальній концепції розуміння сутності страхового права можна виділити три підходи щодо місця страхового права у структурі системи права.

Страхове право – самостійна галузь права, яка спрямована на регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері страхування. Пред-

метою страхового права є суспільні відносини, які виникають, змінюються та припиняються у галузі страхування. З огляду на це предмет регулювання страхового права не збігається з предметом регулювання інших галузей права, що доводить його самостійність. Норми права, що регулюють різні галузі, які регулюють відповідні відносини у сфері страхування, не вписуються ні в одну з галузей публічного або приватного права. Критерієм виділення і побудови страхового права як самостійної галузі є, як правило, спеціальний вид діяльності, який і об'єднує всі правові нормативні акти.

Страхове право – підгалузь цивільного права. Основним аргументом на користь його теорії стало положення про те, що більшість норм права, які регламентують страхування та/або страхову діяльність, так чи інакше мають цивільно-правову, договірну (зобов'язальну) природу. Недоліком цієї точки зору є те, що її прихильники не враховували норми, які регулюють обов'язкове страхування, та страхову діяльність. Ці норми не належать до цивільно-правових, відповідно, визнавати страхове право підгалуззю цивільного права не було необхідності.

Страхове право – комплексне правове утворення, яке за різними науковими уявленнями розглядається або як комплексна галузь права, або як певна правова категорія, яка характеризується поєднанням приватноправових і публічно-правових засад. Страхове право є комплексним правовим утворенням, яке має власний предмет регулювання – відносини у сфері страхування, однак використовує різні методи правового регулювання: імперативний (у разі, коли закон встановлює обов'язковість страхування того чи іншого ризику) і диспозитивний (коли страхування ризику здійснюється за бажанням страхувальника).

У низці навчальних посібників зі страхового права спостерігається чітка характеристика страхового права як комплексного утворення, що поєднує норми публічного і приватного права, яке не має власного предмета і методу правового регулювання у їх традиційному розумінні.

З огляду на наведене можна говорити про те, що страхове право є комплексним утворенням, яке поєднує публічно-правові та приватноправові засади, та слід наголосити на відсутності єдиного наукового підходу до визначення місця страхового права в системі права. Проте вказане дає змогу з упевненістю констатувати, що певне правове утворення під назвою “страхове право” об'єктивно склалося. Саме це вимагає від науковців визначитися з місцем страхового права в системі права України.

На нашу думку, комплексний характер страхового права не викликає сумніву, проте намагання дослідників “розкласти” його по різних галузях суперечить основній меті проведених ними досліджень – визначення місця страхового права у структурі системи права. Безсумнівно, страхові відносини за своєю юридичною природою поділяються на пуб-

лічно-правові та приватноправові, і вказаний поділ має першочергове значення для визначення типу та методології правового регулювання, але не відповідає практичним потребам відособлення менш великих сукупностей правових норм у системі права. Саме це зумовлює необхідність пояснення правовою наукою змішаного (приватно-публічного) регулювання суспільних відносин.

Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що об'єднання усіх суспільних відносин, що виникають при реалізації страхових відносин у сфері господарювання за ознакою мети – захисту майнових інтересів страхувальників, являють собою поняття страхових правовідносин у широкому розумінні. Проте чітке з'ясування сутності страхових правовідносин надасть нам розуміння цієї наукової категорії у вузькому сенсі, тобто як предмета конкретних галузей права, у складі яких такі відносини системно виникають і системно реалізуються та формують предмет страхового права.

Відомо, що головним системоутворюючим критерієм поділу права на певні структурні одиниці є наявність суспільних відносин, що становлять предмет правового регулювання.

На думку науковців, різноманітність видів та багатовекторність господарської діяльності є підставою для формування безлічі видів суспільних відносин. Саме господарська діяльність є граничним поняттям, у межах якого окремі її види потребують поглибленого регулювання, що слугує системоутворюючим критерієм для формування комплексних галузей та/або підгалузей права, зокрема страхового.

Теорія страхового права визначає страхову діяльність як урегульовану нормами права господарську діяльність страхової організації, що здійснюється на підставі ліцензії, з організації та безпосереднього надання страхових послуг, яка пов'язана з формуванням, управлінням страховими фондами та здійсненням майбутніх страхових виплат у разі настання страхових випадків, передбачених договором страхування або чинним законодавством з метою захисту майнових інтересів страхувальників (застрахованих, інших третіх осіб).

З огляду на те, що страхова діяльність має свій предмет (покликана задовольняти серйозні суспільні потреби та виконувати важливі функції в суспільстві), вона потребує належного правового впорядкування, що й зумовило формування в Україні законодавства про страхову діяльність. Це спеціальне законодавство має свій спеціальний об'єкт регулювання – страхову діяльність, який (об'єкт регулювання) мусить бути чітко окреслений за змістом, колом осіб, умовами функціонування тощо.

Отже, зважаючи на викладене, предметом страхового права є урегульовані нормами права суспільні відносини щодо захисту майнових інтересів страхувальників за допомогою надання страхових послуг за

рахунок сформованих страхових фондів, що формуються суб'єктами страхової діяльності з метою здійснення майбутніх страхових виплат у разі настання страхових випадків, передбачених договором страхування або чинним законодавством.

Зазначене вище доводить існування в суспільстві специфічних страхових відносин, які поєднані єдиною метою – захистом майнових інтересів учасників страхових правовідносин, яка, без сумніву, становить мету страхового права.

Оскільки вітчизняне страхове право перебуває у стадії становлення, воно активно вбирає в себе іноземний трьохсотлітній досвід регулювання страхових відносин. Норми, що регулюють страхову діяльність, містяться у низці міжнародних договорів.

Дослідження дискусійних питань визначення сутності страхового права, його регулятивних властивостей, інтелектуально-вольового змісту та зовнішньої форми вираження дають підстави для визначення структури страхового права.

Практичний поділ структури страхового права на частини зумовлює його диференціацію на загальну, особливу та спеціальну. До загальної частини страхового права слід віднести норми, що регламентують загальні положення про: страхування та страхову діяльність; види страхової діяльності та принципи її здійснення; правове становище учасників та суб'єктів страхової діяльності; розмежування відносин у сфері страхування з іншими видами відносин. До особливої частини страхового права необхідно віднести норми, які визначають: особливості правового статусу суб'єктів страхової діяльності; особливості порядку створення та припинення суб'єктів страхової діяльності; порядок державної реєстрації та ліцензування суб'єктів страхової діяльності; порядок розрахунків із кредиторами у разі ліквідації суб'єктів страхової діяльності, особливості порядку визнання страховика банкрутом та задоволення вимог кредиторів-страхувальників; правовий режим майна суб'єктів страхової діяльності; страхові зобов'язання; договори страхування; відповідальність за порушення страхового законодавства. До спеціальної частини страхового права слід віднести норми права, які врегульовують особливості окремих видів страхових правовідносин.

Все викладене вище дає змогу сформулювати наукову дефініцію “страхове право як підгалузь господарського права” – це сукупність норм, що регулюють страхові відносини з метою ефективного захисту майнових інтересів учасників страхових правовідносин.

Насамкінець слід зробити висновок про те, страхове право є важливим елементом правової системи України, перебуває в різноманітних функціональних зв'язках з іншими її елементами, чим виявляє свої сутнісні характеристики.